

# Muzeum Polskich Formacji Granicznych

<https://www.muzeumsg.strazgraniczna.pl/muz/formacje-ochrony-granic/rys-historyczny/1918-1939/9400,Strzelcy-Graniczni-1920-1921.html>  
01.05.2025, 21:30

## Strzelcy Graniczni 1920-1921

Dwa lata od odzyskania przez Polskę niepodległości nie wystarczyły na ukształtowanie sprawnego systemu ochrony granic. Trudna sytuacja wewnętrzna państwa, brak ostatecznych rozstrzygnięć w kwestii przebiegu granic oraz konflikt z Rosją uniemożliwiły dostateczne zorganizowanie formacji do strzeżenia granic Polski. Szukając najlepszego rozwiązania, ministerstwa – Spraw Wojskowych, Skarbu i Apropowizacji, zgłaszały nowe postulaty, proponowały nowe regulacje, aby w jak najlepszy sposób zabezpieczyć granice przed nielegalnym wywozem towarów, złota i ograniczyć migracje ludności. W styczniu 1920 r. pojawiło się kilka wniosków o przeprowadzenie reorganizacji Wojskowej Straży Granicznej.

Za zmianami był m. in. Inspektor Wojskowej Straży Granicznej, płk Bronisław Zaniewski. Dnia 23.01.1920 r. przedłożył ministrowi spraw wojskowych projekt reformy formacji. Proponował on m.in. utworzenie w miejsce Inspektoratu – Dowództwa, które miałyby pełnię praw rozkazodawczych względem podległych jednostek. W projekcie płk Zaniewski wskazywał na potrzebę silnego wzmocnienia WSG, a także na polepszenie warunków bytowych, zaopatrzenia i wyekwipowania żołnierzy i oficerów<sup>[1]</sup>. W styczniu 1920 r. Sejm podjął uchwałę w sprawie WSG, w której polecał m.in. wydatne zwiększenie oddziałów granicznych, stosownie do wymagań ochrony całej granicy państwa oraz obstawienie nieobsadzonych przez WSG odcinków granicy silnym kordonem wojska<sup>[2]</sup>.

Ministerstwo Spraw Wojskowych zdecydowało się na reorganizację i rozkazem z dnia 3.03.1920 r. zmieniono nazwę formacji na Strzelców Granicznych. Wszystkie oddziały zostały podporządkowane bezpośrednio Dowództwu Strzelców Granicznych, któremu powierzono prawo do wydawania rozkazów i prowadzenia wszelkich spraw związanych z ochroną granic. Na stanowisku dowódcy formacji pozostał płk Bronisław Zaniewski.

W myśl obowiązujących dyrektyw Ministerstwa Spraw Wojskowych, Strzelcy Graniczni przy wykonywaniu zadań na granicy posługiwali się przepisami oraz zarządzeniami o służbie granicznej wydanymi przez Ministerstwo Skarbu, Ministerstwo Apropowizacji oraz Ministerstwo Handlu i Przemysłu.

Dowództwa Okręgów Generalnych (DOG) zaopatrywały pod względem gospodarczym i militarnym stacjonujące na swoim terenie pułki Strzelców Granicznych. Do kompetencji DOG należało także: nazywanie komendantów placu, przestrzeganie dyscypliny koszarowej i mundurowej, a także nadzór nad przydziałami i przeniesieniami oficerów i żołnierzy. Natomiast w czasie wojny DOG przejmowały pełną odpowiedzialność za działania



jednostek Strzelców Granicznych.

W okresie pokoju formacja zachowywała szeroką autonomię, którą gwarantowały jej statut i regulamin. Rozwiązania prawne zawarte w tych dokumentach dawały Dowódcy Strzelców Granicznych dużą samodzielność w działaniu. Podlegając bezpośrednio Ministrowi Spraw Wojskowych, zadania swoje pełnił przy pomocy Dowództwa Strzelców Granicznych, w skład którego wchodził: Zastępca Dowódcy, Sztab, Szef Sztabu oraz pluton sztabowy[3]. W myśl statutu formacja ta powstała dla ochrony granic państwa przed nielegalnym przywozem i wywozem wszelkich towarów. Statut określał też podstawowe obowiązki nałożone na formację. Należały do nich:

- poszukiwanie, ściganie i zatrzymywanie przemytników i osób nieprawnie przekraczających granicę oraz odstawianie ich do właściwych urzędów cywilnych,
- zatrzymywanie i odbieranie przedmiotów przemytu i odstawianie ich do właściwych urzędów cywilnych,
- przeprowadzanie, w uzasadnionych przypadkach, rewizji osób i lokali w pasie granicznym przy współdziałaniu z lokalnymi władzami i organami bezpieczeństwa,
- nadzorowanie budownictwa granicznego na mocy przepisów ustawy budowlanej[4].

Podział taktyczny Strzelców Granicznych oparty został na zasadach obowiązujących w wojskach kawaleryjskich. Podstawową jednostką był pułk składający się z 2 dywizjonów (z wyjątkiem 4 Pułku składającego się z 3 dywizjonów), w skład których wchodziły 4 szwadrony. Do tego każdy pułk posiadał szwadron karabinów maszynowych, szwadrony techniczne oraz szwadron szkolny. Występowały także samodzielne dyony jako samoistne oddziały.

Ilość pułków i samodzielnych dywizjonów była zmienna. Do jednostek istniejących (Dowództwa, 1, 2, 3, 4, 5, 6 Pułku, 1 i 3 Samodzielnych Dywizjonów oraz Szkoły Podoficerskiej) dołączono w kwietniu drugą Szkołę Podoficerską. W maju przeformowano 1 Samodzielny Dywizjon na 9 Pułk oraz 3 Samodzielny Dywizjon na 10 Pułk. W czerwcu natomiast utworzono od podstaw 1 Samodzielny Dywizjon. Ostatnią zmianą, która miała na celu wzmocnienie wartości bojowej Strzelców było połączenie w lipcu obu Szkół Podoficerskich i utworzenie z nich 11 Pułku konnego, który z założenia przeznaczony był do działań wojennych i nie powrócił już do pełnienia zadań granicznych.

Etaty oddziałów i pododdziałów Strzelców Granicznych określone były adekwatnie do etatów formacji jazdy, o czym świadczy także nazewnictwo pododdziałów i stopni wojskowych (oprócz najniższych – strzelec i st. strzelec). Na czele pułku stał oficer w stopniu pułkownika, natomiast dowódcą dyonu był major. Stan liczebny pułku wynosił około ośmiuset żołnierzy, podoficerów i oficerów[5]. Jednak, jak wskazują materiały archiwalne, bardzo rzadko udawało się osiągnąć zakładane stany. Szczególnie trudna była sytuacja jeśli chodzi o sprzęt techniczny, łączności, a także środki transportu,



umundurowanie, broń i amunicję.

W skład pułku wchodziły również komórki nie mające wpływu na działalność graniczną, ale zapewniające jego sprawne funkcjonowanie. Były to:

Komisja Gospodarcza odpowiadająca za odpowiednie zaopatrzenie oddziału,  
działająca we współpracy z DOG,

Sąd Pułkowy,

Sąd Honorowy dla spraw oficerskich,

W związku z katastrofalną sytuacją na froncie wschodnim od połowy czerwca 1920 r. rozpoczęto przerzucanie jednostek Strzelców Granicznych z granicy zachodniej. Tymczasowo ochronę granicy, wraz z pododdziałami policji oraz harcerzami, przejęły wojskowe Baony Wartownicze. Spośród jednostek Strzelców Granicznych bezpośrednio w akcjach bojowych w wojnie z Rosją udział wzięły: 1 Pułk, 2 Pułk, 1 dywizjon 3 Pułku, 6 Pułk, 9 Pułk, 1 dywizjon 10 Pułku, 11 Pułk (utworzony 20 lipca z połączenia 1 i 2 Szkoły Podoficerskiej) i 1 Samodzielny Dywizjon. Prócz tego z 4 i 5 Pułku wydzielano grupy uzupełnienia dla innych oddziałów. 11 Pułk i 1 Samodzielny Dywizjon nie powróciły już do pełnienia służby granicznej. Podobnie 1 Dywizjon 10 Pułku, który wraz z 1 Samodzielnym Dywizjonem został internowany w Prusach.

Po zakończeniu działań wojennych przeprowadzono dyslokację pułków formacji z powrotem na granicę. W niektórych przypadkach nowe miejsce służby było inne niż zajmowane przed wymarszem na front.

W wyniku kolejnych reorganizacji zachodzących w czasie od kwietnia do czerwca, na początku lipca 1920 r. na granicy z Niemcami służbę pełniło 8 pułków i 1 Samodzielny Dywizjon. Granicy morskiej pilnowały bataliony morskie. Od końca marca ochroną granicy południowej (karpackiej i Śląska Cieszyńskiego) zajmowały się dywizje Strzelców Górskich. Szkolenie kadry podoficerskiej prowadziły natomiast dwie Szkoły Podoficerskie.

Od tego też momentu następowało systematyczne likwidowanie i zastępowanie oddziałów Strzelców Granicznych przez Baony Wartownicze.

[1] H. Dominiczak, Granica polsko-niemiecka 1919-1939, Warszawa 1975, s. 102.

[2] Tamże, s. 103.

[3] ASG/Strz.Gran./Dow./41.

[4] ASG/Strz.Gran./Dow./41.

[5] ASG/Strz.Gran./Dow./48.



